

Олена Тихонова,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри економічної безпеки
Національної академії внутрішніх справ

УДК 343.9

Окремі особливості злочинності у фінансово-кредитній сфері в умовах сьогодення

Фінансова система будь-якої держави постійно перебуває під впливом загальних процесів, які відбуваються у світі. У сучасних умовах вона чутливо реагує на глобальні кризові явища, які впливають ззовні, та на будь-які деструктивні події, що відбуваються зсередини. Тому розроблення та запровадження заходів із мінімізації негативного впливу на неї забезпечить її стабільне функціонування. І якщо дію світових явищ дуже складно передбачити та нейтралізувати, то окремі деструктивні прояви зсередини держави можна передбачити, прогнозувати та запобігати їм. Одним із таких проявів є злочинність, вплив якої завдає суттєвих збитків і порушує стійкість функціонування фінансової системи.

Складовою фінансової системи, в якій обертається найбільший обсяг приватних фінансів та яка створює відповідний інвестиційний клімат у державі, є фінансово-кредитна сфера,

яку складають банківські та інші небанківські фінансові установи. Стійкість фінансово-кредитної сфери залежить не тільки від економічних процесів, а й від стану її захищеності від впливу кримінальних загроз.

Дослідженню окремих аспектів, пов'язаних із гарантування безпеки фінансово-кредитної сфери від злочинних посягань, приділяли увагу у своїх працях провідні вітчизняні та іноземні правники, зокрема М. Б. Бучко, О. М. Джужа, А. І. Долгова, С. Є. Каїржанова, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, О. Є. Користін, В. Д. Ларичев, С. І. Ніколаюк, С. С. Чернявський та ін. Водночас аналізові статистичної інформації, пов'язаної зі злочинністю у фінансово-кредитній сфері, та визначенню на цій підставі особливостей, притаманних сьогоденню, приділено недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз сучасних особливостей злочинності у фінансо-

во-кредитній сфері та визначення її характерних рис.

Одним із найбільших сегментів кредитно-фінансової сфери за обсягом фінансових операцій є сфера банківської діяльності. Саме на неї протягом 2008–2012 рр. відбулась найбільша кількість злочинних посягань (рис. 1).

У сфері банківської діяльності переважають злочини, склад яких передбачено статтями 190 «Шахрайство» (у 2011 та у 2012 роках виявлено 553 та 529 злочинів відповідно), 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (565 та 44 злочини), 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (51 та 40 злочинів), 364 «Зловживання владою або службовим становищем» (120 та 30 злочинів), 366 «Службове підроблення» (333 та 213 злочинів) та 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (34 та 1 злочин). У 2012 р. в абсолютних показниках спостерігається зниження кількості виявлених злочинів за всіма статтями. Проте

у відносних показниках ситуація дещо відрізняється. Зокрема, питома вага зазначених злочинів (рис. 2) складає: ст. 190–20,94% та 26,26% (у 2011 та 2012 рр. відповідно), ст. 191–21,39% та 2,18%, ст. 209–0,02% та 1,98%, ст. 364–4,54% та 1,48%, ст. 366–12,61% та 10,53%, ст. 368–1,29% та 0,05%. Тобто, у відносних показниках у 2012 р. окремих злочинів було виявлено більше ніж у 2011 р., а саме: збільшилася питома вага шахрайств (з 20,94% до 26,26%) та відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом (з 0,02% до 1,98%). Проте суттєво скоротилася питома вага привласнень майна шляхом зловживання службовим становищем (з 21,39% до 2,18%) та фактів отримання неправомірної вигоди (з 1,29% до 0,05%). Залишилися майже незмінними тенденції у виявленні фактів зловживання владою або службовим становищем та службового підроблення. Отже, у 2012 р. з'явилася позитивна тенденція щодо зниження рівня ураження злочинністю сфери банківської діяльності, хоча й сталося погіршення окремих показників.

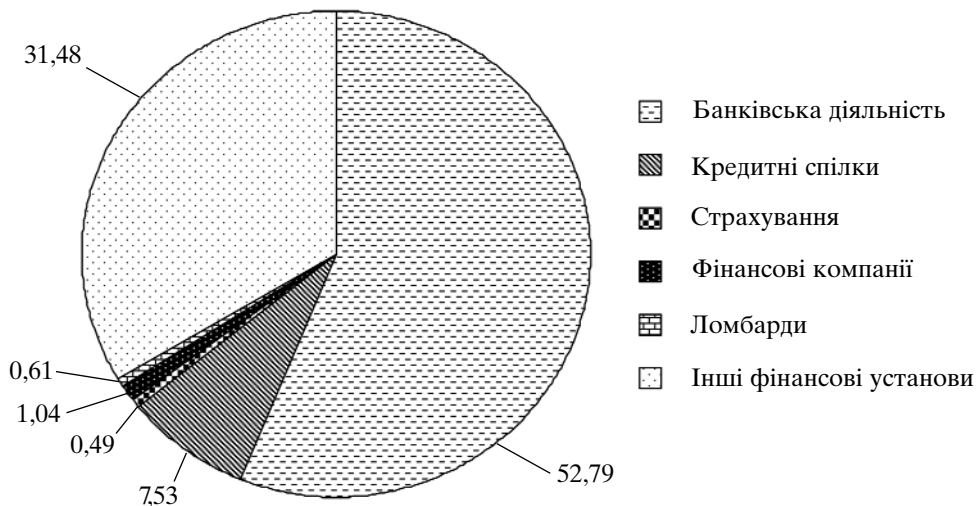

Рис. 1. Сегменти кредитно-фінансової сфери, в яких протягом 2008–2012 рр. було вчинено злочини [1]

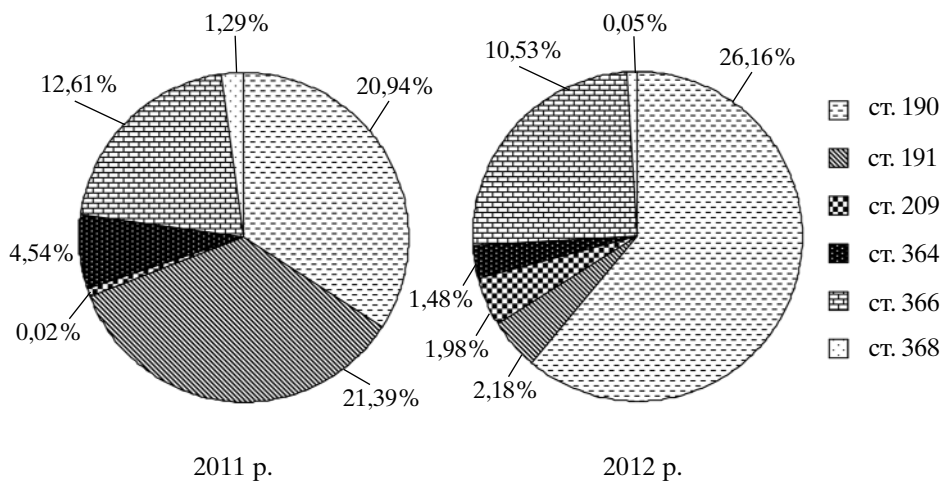

Рис. 2. Питома вага окремих видів злочинів, учинених у сфері банківської діяльності у 2011 та 2012 рр. [1]

З аналізу фабул кримінальних справ, які перебували у провадженні органів досудового розслідування та направлених до суду, вбачається, що зазначені злочини вчинювалися трьома категоріями осіб:

- фізичними особами – клієнтами банківських установ;
- службовими особами юридичних осіб – клієнтів банківських установ;
- службовими особами банківських установ.

З усієї кількості злочинів, виявлених у банківській сфері, близько 80% вчинюється керівниками приватних структур та фізичними особами, які маючи на меті заволодіння коштами банківських установ за отримання кредитів, в офіційних документах надають до банків недостовірну інформацію, а також фальсифікують відомості в реалізації заставного майна та отримують кредити на підставних осіб.

Така значна частка протиправних посягань з боку користувачів банківськими послугами обумовлена, першою чергою, чіткою тенденцією до неповернення коштів, отриманих від банківських установ у тимчасове користування, зокрема кредитів. Так,

за інформацією Національного банку України станом на квітень 2013 р. загальна сума неповернутих (недіючих) кредитів у банківській сфері становить близько 169 млрд грн [2]. У 2012 р. державним банкам та банкам із значним державним капіталом не повернуто понад 14 млрд грн, а саме: ВАТ «Ощадбанк» – 1,2 млрд грн, ВАТ «Укресімбанк» – 3,1 млрд грн, АКБ «Київ» – 3 млрд грн, ПАТ АБ «Укр-газбанк» – 4,4 млрд грн, ВАТ «Родовід Банк» – 3 млрд грн.

Інша частина злочинів вчинюється безпосередньо службовими особами самих банківських установ, які здебільшого полягають у привласненні грошей, оформлених на підставних осіб, отриманні неправомірної вигоди за вирішення питань щодо надання кредитів або окремих дій із заставним майном.

Деяко менш ураженою злочинністю, але достатньо криміногенною, є діяльність інших фінансових установ, у якій було виявлено 31,48% злочинних діянь. До інших фінансових установ належать лізингові компанії, довірчі товариства, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні

особи, винятковим видом діяльності яких є надання фінансових послуг [3].

Загальні тенденції щодо співвідношення питомої ваги злочинів у діяльності інших фінансових установ (рис. 3), виявлених за окремими статтями КК України у 2011 та 2012 рр., залишилися майже незмінними. Найбільш розповсюдженим злочином у цій сфері було й залишилось шахрайство (28,85% у 2011 р. та 28,56% у 2012 р.). Несуттєво менша кількість вчинених привласнень і службових підроблень, учинених службовими особами у сфері діяльності зазначених установ – фактів привласнення було виявлено 15,26% та 14,8% відповідно, фактів службового підроблення – 15,61% та 15,17% відповідно. Майже однаковий обсяг зазначених злочинів пояснюється тим, що привласнення матеріальних цінностей супроводжується службовим підробленням відповідних документів. Схожі тенденції спостерігаються й у питомій вазі виявлених фактів легалізації доходів, одержаних злочинним способом, учинених у зазначених установах, і шахрайств із фінансовими ресурсами. Так, злочинів, склад яких передбачено ст. 209 КК України

(«Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму») було виявлено 1,92% та 2,27% відповідно, а злочинів, склад яких передбачено ст. 222 КК України («Шахрайство з фінансовими ресурсами») 1,97% та 1,29%. З-поміж іншого намітилася тенденція зниження питомої ваги зловживань службовим становищем, учинених у лізингових компаніях, довірчих товариствах, установах накопичувального пенсійного забезпечення та інвестиційних фондах. Зокрема, у 2011 р. питома вага злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачено ст. 364 КК України, у структурі злочинності в інших фінансових установах становила 5,4%, а в 2012 р. – 3,38%.

Сфера діяльності інших фінансових установ найчастіше зазнає злочинних посягань з боку шахраїв, а також службових осіб, які привласнюють кошти з використанням службового становища, зловживають владою або службовим становищем, а також вчинюють службові підроблення. Кількість злочинів, виявлених у досліджуваній сфері, протягом 2011 та 2012 рр. різниться, проте несуттєво. А саме, фактів шахрайства у 2011 р.

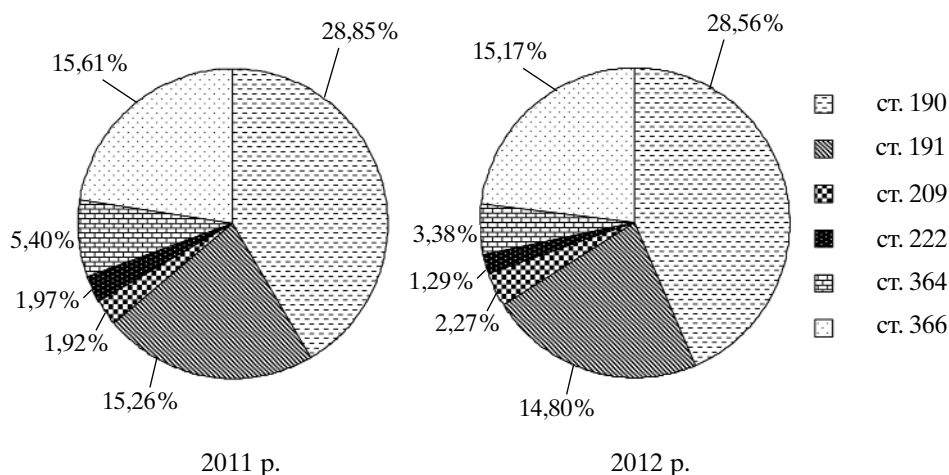

Рис. 3. Питома вага окремих видів злочинів, учинених у сфері діяльності інших фінансових установ у 2011 р. та у 2012 р. [1]

було виявлено 497, а у 2012 р.– 465; випадків службового підроблення було виявлено 269 і 247 відповідно; фактів привласнення коштів та інших цінностей, учинених із використанням службового становища, – 263 та 241; фактів зловживання службовим становищем – 93 та 55; фактів легалізації доходів, одержаних злочинним способом, – 33 та 37; шахрайств із фінансовими ресурсами – 34 та 21. В абсолютних показниках спостерігається тенденція щодо зменшення кількості вчинених злочинів.

Особливості злочинних проявів виявляються за умови врахування специфіки окремих процесів, які відбуваються у тій чи тій сфері фінансової діяльності. Зокрема, результати аналізу емпіричної бази доводять, що лізингові компанії найчастіше використовуються злочинцями у податковій оптимізації або ухиленні від оподаткування, за відмивання коштів, одержаних злочинним способом, та в інших схемах тінізації господарської діяльності. Крім того, лізинг часто використовується в операціях із суб'єктами господарювання, які роз-

ташовані в «податкових гаванях». Підтвердженням зазначеного є відомості фахівців Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, які зробили висновок про те, що у період з 2010 р. по 2012 р. близько 57% укладених договорів фінансового лізингу пов'язано з обслуговуванням тіньових схем (табл. 1) [4].

У сфері накопичувального пенсійного забезпечення найбільш поширені випадки учинення злочинів або службовими особами компаній з управління активами (далі – КУА), зберігача або третіми особами. У першому випадку протиправні дії полягають у привласненні коштів або іншого майна, що належить бенефіціарові, здебільша внесенням змін до електронної бази даних КУА. У другому випадку найбільш поширеним є надання свідомо неправдивого розпорядження про перерахування цінних паперів накопичувального пенсійного фонду. У третьому випадку – злочинна модифікація електронних розпоряджень втручанням у базу даних КУА або привласнення коштів із використанням несанкціо-

Таблиця 1

Відношення капітальних інвестицій за рахунок лізингу до вартості укладених угод фінансового лізингу (млрд грн)

Період	2010 р.	2011 р.	2012 р.
1. Освоєно капітальних інвестицій за рахунок фінансового лізингу	1,7	3,0	2,2
2. Вартість укладених договорів фінансового лізингу	5,0	11,3	12,9
3. Вартість укладених договорів лізингу за мінусом відсотків за лізинговими угодами (рядок 2–40% від рядка 2)	3,0	6,8	7,8
4. Обсяг лізингових операцій, які використовуються у тіньових схемах (рядок 3 – рядок 1)	1,3	3,8	5,6
Частка освоєних капітальних інвестицій за рахунок фінансового лізингу в загальному обсязі вартості укладених лізингових угод (за мінусом відсотків за лізинговими угодами) (рядок 1*100/рядок 3)	56%	44%	28%

нованого дистанційного управління комп'ютерною системою КУА через Інтернет.

У сфері діяльності інвестиційних фондів розповсюдженим є вчинення злочинних привласнень грошових коштів таких фондів, учинене їхніми службовими особами, з використанням підроблених документів, а також привласнення коштів, учинене іншими особами (які не є працівниками такого фонду) з використанням, зокрема, систем банківського дистанційного обслуговування, за допомоги яких перераховуються кошти на інші рахунки.

Водночас, незважаючи на те, що у сфері діяльності небанківських фінансових установ викривається значна кількість злочинів (порівняно з усією кількістю злочинів, виявлених у фінансово-кредитній сфері), залишається чимало проблемних питань щодо протидії їм. Як свідчить інформація ДЗГ та МД МВС України [5], в Україні не врегульовано діяльності компаній, які надають послуги щодо купівлі товарів за допомоги системи «товари у групах». Йдеться про діяльність компаній, які укладають договори з фізичними особами про надання послуг з управління коштами для купівлі товару (автомобіль, квартира). Після підписання певної кількості договорів, наприклад 100, формується група із цих осіб. Щомісяця учасники групи вносять певну мінімальну суму коштів, хоча по можливості можна вносити й більшу суму. Раз на місяць проводяться збори учасників групи, під час яких визначається особа, яка внесла найбільшу кількість внесків і яка отримує право в першу чергу отримати кошти для купівлі товару. Кошти надаються з внесків учасників групи. Таких груп може бути декілька. Установи, які надають зазначені послуги, залучають клієнтів завдяки розміщенню недостовірної інформації в засобах масової інформації, пропонуючи кредити під дуже низькі відсотки. А під час підписання

договорів запевняють недосвідчених осіб про вигідність підписання договору. Розірвати договір можна будь-коли, проте за умовами договорів отримати внесені кошти можна тільки після того, як усі учасники групи отримають кошти для купівлі товару. Це – шахрайська схема, на кшталт фінансової піраміди.

Менш ураженою порівняно зі згаданими вище є сфера небанківського кредитування – діяльність кредитних спілок (7,53%).

Загальні тенденції з виявлення злочинів у сфері небанківського кредитування у 2012 р. порівняно з 2011 р. вказують на зменшення кількості злочинів в абсолютних показниках. Зокрема, у 2012 р. було виявлено 73 злочини, склад яких передбачено ст. 190 КК України («Шахрайство»), на відміну від 2011 р., в якому було виявлено 185 злочинів. За ст. 191 КК України («Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем») у 2012 р. було виявлено 59 злочинів, проти 153, виявлених у 2011 р.; за ст. 364 КК України («Зловживання владою або службовим становищем») – 8 злочинів у 2012 р. та 18 – у 2011 р.; за ст. 366 КК України («Службове підроблення») – 37 злочинів у 2012 р. та 82 – у 2011 р. За ст. 365 КК України («Перевищення влади або службових повноважень») у 2012 р. взагалі не було виявлено жодного злочину, а у 2011 р. – 11 злочинних протиправних діянь. Проте за окремими статтями спостерігається хоч і несуттєве, але збільшення кількості виявлених злочинів, а саме: за ст. 209 КК України («Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом») у 2012 р. було виявлено 29 злочинів, а у 2011 р. – 21; за ст. 368 КК України («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою») – 4 злочини у 2012 р. проти 1 у 2011 р.

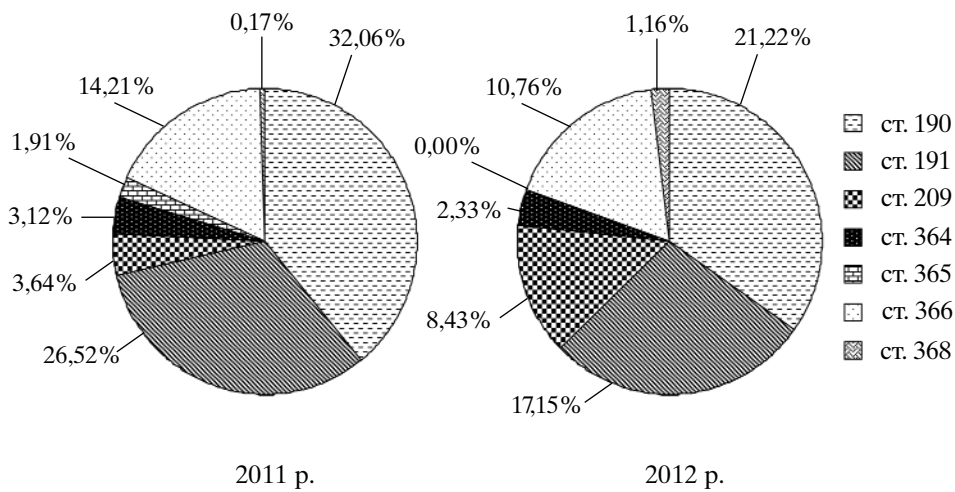

Рис. 4. Питома вага окремих видів злочинів, учинених у сфері небанківського кредитування у 2011 р. та у 2012 р. [1]

Питома вагу окремих злочинів у структурі злочинності у сфері небанківського кредитування відображено на рис. 4.

Зміни питомої ваги окремих видів злочинів, що були виявлені у сфері небанківського кредитування, протягом 2011 та 2012 рр. свідчать про загальну тенденцію до зменшення частки майже всіх злочинів у загальній структурі злочинності досліджуваної сфери. Так, протягом досліджуваного періоду сталося зменшення більше ніж на 10% виявлених фактів шахрайства (ст. 190 КК України) з 32,06% у 2011 р. до 21,22% у 2012 р., та зменшення майже на 10% виявлення фактів привласнення цінностей, вчинених із використанням службового становища (ст. 191 КК України), які зменшилися майже на 10% (з 26,52% у 2011 р. до 17,15% у 2012 р.). Приблизно на 4,5% зменшилася питома вага виявлених фактів службового підроблення (ст. 366 КК України) – з 14,21% до 10,76%. Несуттєво зменшилася питома вага виявлених фактів зловживання службовим становищем (ст. 364 КК України) – з 3,12% до 2,33%. Водночас спостерігається збільшення питомої ваги окремих видів злочинів,

зокрема приблизно у 2 рази збільшилася частка виявлених фактів легалізації доходів, одержаних злочинним способом (ст. 209 КК України), а саме з 2,63% до 8,43%, та майже у 5 разів – фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) – з 0,17% до 1,16%. Водночас один зі злочинів, який у 2011 р. становив 1,19% в загальній структурі злочинності у сфері небанківського кредитування – перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України), взагалі не був виявлений у 2012 р. Отже, питома вага переважної кількості злочинів, учинюваних у досліджуваній сфері, у 2012 р. зменшилась. Окремі злочинні прояви взагалі не було виявлено. Проте помічено збільшення питомої ваги фактів легалізації злочинних доходів та одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Злочини у сфері небанківського кредитування вчинюються як зовнішніми суб'єктами – фізичними особами – членами кредитної спілки, так і тими, хто безпосередньо працює у кредитних спілках – їхніми службовими особами. Посягання з боку фізичних

осіб виявляються у формі шахрайства. Зокрема, такою особою надається свідомо неправдива інформація, зокрема про доходи, що міститься в підроблених документах, наприклад, довідках про доходи. Метою цього є отримання кредитних коштів із подальшим їх неповерненням спілці, тобто заволодіння чужим майном у спосіб обману та зловживання довірою (шахрайство).

Якщо злочин вчинює службова особа кредитної спілки, то схеми її протиправного діяння більш складні та кваліфіковані. У цьому випадку найчастіше зустрічається:

- привласнення залучених коштів з каси спілки;
- отримання коштів через підроблення договорів або складання фіктивних договорів про надання кредитів на підставних осіб;
- зловживання службовим становищем;
- одержання неправомірної вигоди за видання кредиту.

Службові особи кредитних спілок, вчиняють протиправні діяння за попередньою змовою з іншими особами, як тими, хто працює в цій самій спілці, наприклад, бухгалтером, так і з тими, хто працює в інших установах і має можливість надавати фіктивні довідки про доходи на підставних осіб. Більшість злочинів, що вчиняються службовими особами кредитних спілок, пов'язані з привласненням коштів в особливо великих

розмірах у великій кількості громадян-вкладників, які проживають у різних містах та областях. Зазначене обумовлює складність у супроводженні резонансних справ, пов'язаних із привласненням коштів вкладників кредитних спілок, що потребує створення міжрегіональних слідчо-оперативних груп і тривалого терміну документування злочинної діяльності службових осіб таких спілок.

Крім того, до виникнення злочинних проявів спонукає існуючий механізм реєстрації кредитних спілок і відсутність ефективного механізму контролю за їхньою діяльністю як неприбуткових організацій. Це дає можливість зловмисникам майже безкарно привласнювати залучені кошти вкладників, що практично унеможливлює вжиття ефективних заходів із відшкодування завданих збитків.

Результати аналізу статистичних відомостей щодо злочинності у фінансово-кредитній сфері свідчать про те, що найбільш розповсюдженим є вчинення шахрайств, привласнень коштів із використанням службового становища та у сфері службової діяльності. Зазначені діяння вчиняють або клієнти осіб розглянутих фінансових установ, або їхні службові особи. Тому в розробленні заходів захисту фінансово-кредитної сфери від впливу кримінальних загроз необхідно брати до уваги найбільш характерні злочини, що їх учиняють визначені категорії осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Злочинність в Україні*: Стат. збірник / Державна служба статистики України // Електронний ресурс // Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
2. *Індикатори фінансової стійкості* // Електронний ресурс // Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575
3. *Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг* : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III // Урядовий кур'єр від 29.08.2001 № 154.

4. *Щодо* ризиків тінізації лізингових операцій в Україні // Електронний ресурс // Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1161/>

5. *Електронний* ресурс // Режим доступу : [<http://mvs.gov.ua/mvs/control/m@ain/uk/publish/article/184998;jsessionid=28ACC6333A768E641E9C595384F2E8C9>]

Тихонова О. В. Окремі особливості злочинності у фінансово-кредитній сфері в умовах сьогодення

Викладено результати статистичного аналізу злочинності у фінансово-кредитній сфері та її основні тенденції. Окреслено окремі сучасні особливості злочинності у фінансово-кредитній сфері.

Ключові слова: злочин, злочинність, фінансово-кредитна сфера, банківська діяльність, небанківське кредитування, фінансові установи.

Тихонова Е. В. Некоторые особенности преступности в финансово-кредитной сфере в современных условиях

Изложены результаты статистического анализа преступности в финансово-кредитной сфере и ее основные тенденции. Очерчены отдельные особенности, присущие современной преступности в финансово-кредитной сфере.

Ключевые слова: преступление, преступность, финансово-кредитная сфера, банковская деятельность, небанковское кредитование, финансовые учреждения.

Tikhonova E. Some features of crime in the financial and credit sector under current conditions

Presented the results of the statistical analysis of crime in the financial and credit sector, its main trends. Identified certain features inherent in modern crime in the financial and credit sector.

Key words: crime, financial and credit sector, banking, non-bank lending, financial institutions.